

Rūdolfs Rubenis, Mg.hist.

Latvijas Universitātes Muzejs, krājuma glabātājs

Konstantīna Čakstes piemiņas plāksnes atklāšanas fotogrāfija

Krievijas-Ukrainas karš (2014-pašlaik) un tā eskalācija 2022. gada 24. februārī ir radījuši draudus Latvijas valsts neatkarībai un drošībai, kas vēstures atmiņā atsauc Otro pasaules karu ar visu tā nežēlību - PSRS un nacionālsociālistiskās Vācijas agresiju, okupāciju, represijas un deportācijas. Šajā laikā svarīgi ne tikai stiprināt Latvijas aizsardzību un drošību, bet arī atcerēties tos cilvēkus, kuri, riskējot ar savu dzīvību un brīvību, uzdrošinājās pretoties okupācijas varām. Viens no šiem cilvēkiem bija LU tiesību zinātņu profesors Konstantīns Čakste, kurš 1943. gada 13. augustā dibināja un vadīja Latvijas Centrālo padomi (LCP) - nevardarbīgu pagrīdes organizāciju, kas centās caur slepeniem sakariem ar Latvijas diplomātiem Zviedrijā, Lielbritānijā un ASV panākt Latvijas neatkarības atjaunošanu Otrā pasaules karā.¹ Aktualizējot gan ģeopolitisko spriedzi, gan Latvijas valsts 105 gadu jubileju (18.11.2023) un LU 105 gadu jubileju (28.09.2024), tapusi rubrika par LU prof. K. Čakstes piemiņas tradīcijas iedibināšanu Latvijas Universitātē kā papildinājums 2020. gada jūlijā publicētajai LU Muzeja rubrikai [ZEM LUPAS par Konstantīna Čakstes piemiņas plāksni](#).

Fotogrāfijas raksturojums

Latviešu fotogrāfa Andra Dzeņa nofotogrāfēta LU prof. Konstantīna Čakstes piemiņas plāksne ar latviešu studentu vienības Austrums karogu labajā pusē LU Mazajā aulā, 27.09.1994. (Foto: no LU Muzeja krājuma)

Viens no vēstures avotiem, kas pastāvīgi glabājās Latvijas Universitātes (LU) Muzeja LU vēstures kolekcijās, par LU prof. Konstantīna Čakstes piemiņas plāksnes atklāšanu ir **latviešu fotogrāfa Andra Dzeņa uzņemta melnbalta fotogrāfija**, kas datēta ar 1994. gada 27. septembri.² Tā ir 9 x 12 cm izmērā, uz kuras redzama marmora plāksne ar iegravētu tekstu latviešu valodā zelta krāsas burtiem: *Latvijas Universitātes civiltiesību profesors KONSTANTĪNS ČAKSTE (1901-1945), gājis bojā nacistu ieslodzījumā Polijā. Viņa vadībā*

¹ Kochanski, Halik. *Resistance: The Underground war in Europe, 1939-1945*. London: Penguin Random House UK. 2022, 527 page

² LUM2111

1943. gada augustā dibināta Latvijas Centrālā padome - Nacionālais pretestības centrs cīņai pret svešām okupācijas varām. Pa labi no marmora piemiņas plāksnes redzams latviešu studentu vienības *Austrums* karogs, kas novietots vertikālā stāvoklī. Pats **K. Čakste bija Austruma biedrs**, un šīs organizācijas klātbūtne liecina par tās dalību piemiņas plāksnes atklāšanā, izrādot godu savam bojāgājušajam biedram. 1994. gada 27. septembris ir diena pirms 28. septembra – LU dibināšana. 1994. gadā bija apritējuši 3 gadi kopš Latvija atjaunoja savu valstisko neatkarību no PSRS 1991. gada 24. augustā³ un 4 gadi kopš LU atguva savu vēsturisko nosaukumu (1990. gada 19. martā) - Ar Darba Sarkanā karoga ordeņa apbalvotās Pēteru Stučkas Latvijas Valsts Universitātes nosaukums tika nomainīts ar Latvijas Universitātes nosaukumu⁴, kas tika pieņemts 1922. gada 23. augustā ar Latvijas valdības veikto LU Satversmes projekta apstiprināšanu.⁵ Šie divi notikumi liecina par LU demokratizāciju, kas izpaudās ar atteikšanos no PSRS okupācijas laika oficiālā nosaukuma un saikņu veidošanu ar starpkaru perioda LU.

1990. gadu pirmās puses pārmaiņas labi raksturo LU rektors Juris Zaķis: *"Mēs esam nokratījuši okupācijas jūgu un atkal jūtamies brīvi. Mēs esam izdzīvojuši un saglabājuši savas vērtības, ja ne fiziskā vai materiālā veidā, tad vismaz pilnībā nekad nezaudētās garīgās vērtības, kuras šodien no jauna realizējam."* J. Zaķis skaidro, ka LU saime, par spīti totalitāro režīmu (PSRS un nacionālsociālistiskās Vācijas) mēģinājumiem iznīcināt Latvijas valstiskumu līdz pamatiem, spējusi pielāgoties smagajām 20. gs. pārmaiņām, saglabājot uzticību neatkarīgai Latvijas valstij, kurai līdzās ir LU kā šis valsts nenosšķirama sastāvdaļa.⁶

Ideja par piemiņas plāksni

Priekšlikums par LU prof. K. Čakstes piemiņas plāksnes atklāšanu radās 1994. gada 4. janvārī, kad *Austruma* priekšsēdētājs, LU Filozofijas un socioloģijas institūta vadošais pētnieks, RSU Komunikācijas fakultātes komunikācijas profesors un latviešu žurnālists Ainārs Dimants uzrakstīja vēstuli LU rektoram J. Zaķim. Vēstulē tika ierosināts uz LU 75 gadu jubileju (28.09.1994) piešķirt bojāgājušajam K. Čakstem goda biedra statusu un atklāt viņam piemiņas plāksni LU galvenās ēkas vestibilā vai LU Mazajā aulā.⁷ **Kad 1993. gada oktobrī Austrums akreditējās pie LU, austrumieši vēlējās izveidot ciešāku saikni ar LU, atklājot K. Čakstem veltni piemiņas plāksni.** Pirms tam *Austrums* savu darbību atjaunoja Latvijā 1990. gada 13. septembrī, kad tika reģistrēti un apstiprināti jaunie organizācijas statūti pie RPI (mūsdienu RTU)⁸, kā arī Trešās atmodas laikā Latvijas PSR Ministru padome atcēla 1940. gada 13. jūlija Latvijas sabiedrisko lietu ministra lēmumu par studentu akadēmisko mūža organizāciju slēgšanu.⁹ Lai gan

³ Rubenis, Rūdolfis. *Latviešu studenšu korporācijas Dzintra regālijas LU Muzeja krājumā*. Rīga: LU Muzejs. 2023, 4. lpp. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/61934>

⁴ Par Latvijas Universitātes Satversmi. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/46864-par-latvijas-universitates-satversmi>

⁵ Apstiprināta Latvijas Universitātes Satversme. Rīga: LU Muzeja. 2022. Pieejams:

<https://www.lu.lv/muzejs/notikumi/diena/notikums/e/apstiprinata-latvijas-universitates-satversme-20230328/>

⁶ Strods, Heinrihs (sast. un zin. red.). *Latvijas Valsts Universitātes vēsture (1940-1990)*. Rīga: Latvijas Universitāte. 1999.

⁷ LUM2113

⁸ Lerhis, Ainārs. *Ieskats akadēmiskās vienības "Austrums" vēsturē*. Pieejams: <https://www.austrums.lv/par-mums/vesture>

⁹ Rubenis, Rūdolfis. *Latviešu studenšu korporācijas Dzintra regālijas LU Muzeja krājumā*, 4. lpp. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/61934>

LU prof. K. Čakstem tika atklāta piemiņas plāksne LU Mazajā aulā, LU goda biedra nosaukums netika piešķirts. Taču plāksnes atklāšana bija **simbolisks solis, lai izveidotu 1991. gada 24. augustā atjaunotajai Latvijas valstij kontinuitāti ar 1918. gada 18. novembrī dibināto Latvijas valsti, sasaistot ar 1919. gada 28. septembrī dibināto LU kā vienu no neatkarīgās Latvijas valsts pamatiem** – LU dibinājusies un veidojusies laikā, kad norisinājās Latvijas Neatkarības karš (1918-1920)¹⁰ un Latvijas pagaidu valdības prezidija priekšsēdētājs bija K. Čakstes tēvs, latviešu jurists Jānis Čakste, kurš ir LU goda doktors tiesību zinātnē kopš 1924. gada.¹¹

Savukārt ideja par piemiņas plāksnes radīšanu radās 1989. gada aprīlī, kad *Austruma* biedrs, LU Filoloģijas un filozofijas fakultātes Filoloģijas nodaļas ģermanistikas absolvents un LCP loceklis no Zviedrijas Leonīds Siliņš, veicot pētniecisko darbu Štuthofas koncentrācijas nometnes muzejā pie Gdaņskas, Polijā, **atklāja LU prof. K. Čakstes kapavietu.**¹² L. Siliņš apmeklēja Štuhofu, kad tā kopā ar Pomerāniju, Silēziju un daļu Austrumprūsijas pēc Otrā pasaules kara saskaņā ar Sabiedroto koalīcijas (ASV, Lielbritānija un PSRS) lēmumu Teherānas konferencē 1943. gada 28. novembrī - 1. decembrī tika atņemta Vācijai un piešķirta Polijai kā kompensācija par tās zaudētajām austrumu teritorijām, ko PSRS atņēma un iekļāva savā sastāvā (mūsdienās Lietuvas austrumi, Baltkrievijas un Ukrainas rietumi)¹³ **L. Siliņa 1988. gada 8. augustā uzsāktā individuālā ekspedīcija, kas tika organizēta Austruma uzdevumā, sakrita ar laiku, kad demokrātisko pārmaiņu rezultātā PSRS un tās satelītvalstīs Centrāleiropā un Austrumeiropā**, piemēram, Polijā arodbiedrība *Solidaritāte* kļuva par politisku organizāciju, kas mērenā ceļā panāca komunistiskās diktatūras nomaiņu ar parlamentāru demokrātiju.¹⁴

Bojāejas ceļš un ģimenes liktenis

Ekspedīcijas laikā L. Siliņam **caur pētniecisko darbu izdevās “strukturēti salikt pa plauktiņiem” sava biedra K. Čakstes bojāejas ceļu**, kas sākās 1944. gada 29. aprīlī - K. Čaksti arestēja nacionālsociālistiskās Vācijas *Gestapo* dzimtajās mājās Jūrmalā visas ģimenes klātbūtnē. Tā bija pēdējā reizi, kad viņš redzēja savu ģimeni (sievu Anastasiju Čaksti, māti Justīni Čaksti un abas meitas - Katrīna un Anna Čakstes).¹⁵ Sakarā ar arestu 1944. gada 2. maijā LU Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātē (tajā laikā saukta par Rīgas Universitātes Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultāti) tika pārtraukts tirdzniecības tiesību gala pārbaudījums, jo LU saņēma ziņu par viņa arestu.¹⁶ Garais, mokošais bojāejas ceļš noslēdzās ar nāvi 1945. gada 21.-22. februāra naktī Genšā mūsdienu Polijas ziemeļos. Sarkanajai armijai tuvojoties Rīgai, 1944. gada septembra vidū K. Čakste, kurš bija īsu laiku ieslodzīts Rīgas

¹⁰ Strods, Henrihs. Latvijas Universitātei (1919-1940). No: Varslavāns, Alberts (galv. red.). *Latvijas Universitāte* 75. Rīga: Latvijas Universitāte. 1994, 48. lpp.

¹¹ Turpat, 376. lpp.

¹² Andersons, Edgars., Siliņš, Leonīds. *Latvija un Rietumi: Latviešu nacionālās pretestības kustība (1943-1945)*. Rīga: Latvijas Universitātes žurnāla *Latvijas vēsture* fonds. 2002, 358., 360. lpp.

¹³ Naimark, Norman M. *Stalin and the Fate of Europe: The Postwar struggle for sovereignty*. London: The Belknap Press of Harvard University Press. 2019, page 197

¹⁴ Davis, Norman. *Im Herzen Europas: Geschichte Polens*. Munchen: Verlag C.H. Beck oHG. 2020, Seite 431

¹⁵ Zemītis, Guntis. *Drošības aspekti Latvijas vēsturē: no vissenākajiem laikiem līdz mūsu dienām*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. 2023, 393. lpp.

¹⁶ LVVA. 7427. f. (Latvijas Universitāte), 13. apr., 326. l (Ārkārtas profesors Konstantīns Čakste), 48. lpp.

Centrālcietumā un Salaspils nometnē, tika evakuēts uz Štuhofas koncentrācijas nometni, kur bija ieslodzīts no 1944. gada 10. septembra līdz tās evakuācijai 1945. gada 25. janvārī.¹⁷ Evakuācija sākās, kad norisinājās Sarkanās armijas t.s. Vislas-Oderas ofensīva Austrumu frontē.¹⁸

Apzinoties par Sarkanās armijas mēģinājumu ielenkt Austrumprūsiju un došanos Baltijas jūras virzienā uz Dancigu (Gdaņsku), koncentrācijas nometnes administrācija **izšķīrās par politieslodzīto evakuāciju** uz Lauenburgu rietumu virzienā. **Evakuācija notika nāves marša stilā**, soļojot politieslodzītajiem bez ziemas apģērba un pārtikas pa bargo ziemas spelgoni, atrodoties apdraudētībā no padomju karaspēka puses.¹⁹ K. Čakste devās nāves maršā, ciešot bargo salu. Politieslodzītos šādā veidā evakuēja, jo vācu nacionālsociālisti nerēķinājās ar viņu dzīvību un paši negribēja kopā ar politieslodzītajiem evakuēties ar kuģi pa Baltijas jūru sakarā ar padomju zemūdeņu un britu kara aviācijas klātbūtni. Mēnesi pēc K. Čakstes nāves, 1945. gada martā **daudzus prāmjus, kuri evakuēja politieslodzītos uz Lībeku, vācu ostas pilsētu Baltijas jūras krastā, nogremdēja britu gaisa spēku bumbvedēji, aizdzenot jūras dzelmē gan gūstekņus, gan sagūstītājus.**²⁰ Nāves maršs apstājās netālu no Ganšas ap 12 km no Lebas ezera pie Krepas ceļa mūsdienu Polijas ziemeļos, kur Štuhofas koncentrācijas nometnes politieslodzītie bija ievietoti kādā Vācu Darba dienesta nometnē. Tas notika sakarā ar Sarkanās armijas strauju virzīšanos Poznaņas virzienā, kas aizšķērsoja evakuācijas ceļu.²¹ **K. Čakste neizturēja skarbos apstākļus, ka 1945. gada 21.-22. februāra naktī nomira no bargā aukstuma un smadzeņu iekaisuma.** Saskaņā ar Polijas Sarkanā krusta Lebrokas nodaļas pilnvarotā 1945. gada 26. novembra ekshumācijas vietu protokolu, K. Čakste ticis apglabāts kapa kopiņā Ganšā ar koka krustu un uzrakstu: *Profesors K. Čakste*. 1951. gada decembrī²² viņu pārbedēja Gdaņskas apgabala Kašubska Krēpas *Nāves marša upuru kapsētā* līdzās citiem politieslodzītajiem, kur L. Siliņam izdevās no Polijas varas iestādēm iegūt atļauju, lai 1990. gada 28. maijā uzstādītu kapakmeni latviešu un poļu valodā priekš bojāgājušā K. Čakstes.²³

Pateicoties **L. Siliņam kā LCP loceklim-atbildīgajam par Latvijas kara bēgļu evakuāciju pāri Baltijas jūrai ar laivām uz Zviedriju**, 1944. gada 15. oktobrī, kad K. Čakste jau bija ieslodzīts Štuhofā, viņa sievai Anastasijai, mātei Justīnei un meitām Katrīnai un Annai izdevās aizbēgt ar laivu pāri Baltijas jūrai uz Zviedriju. Arī brālis Mintauts Čakste ar savu ģimeni aizbēga uz Zviedriju, kur visi Čakstes sagaidīja Otrā pasaules kara beigās Eiropā. Apzinoties, ka vairs nebūs iespējams atgriezties dzimtenē sakarā ar otrreizējo PSRS okupāciju, visa Čakstu ģimene emigrēja uz ASV 1950. gadā. **L. Siliņa nopelns ne tikai ir K. Čakstes ģimenes izglābšana no iespējamām padomju represijām pēc Otrā pasaules kara, bet arī paša K. Čakstes bojāejas vietas atklāšana un piemiņas tradīcijas aizsākšana.**²⁴

¹⁷ Auziņš, Arnolds. *Konstantīns Čakste*. Rīga: Apgāds "Jumava". 2004, 72. lpp.

¹⁸ Shirer, William. *The Rise and Fall of the Third Reich*. London: Book Club Associates. 1971, page 1097

¹⁹ Andersons, Edgars., Siliņš, Leonīds., 358. lpp.

²⁰ Neiburgs, Uldis. *Grēka un ienaida liesmās! (Latvijas Otrā pasaules kara stāsti)*. Rīga: AS "Latvijas Mediji". 2018, 190. lpp.

²¹ Andrew, Roberts. *The Storm of War: A new History of the Second World War*. London: Penguin Books Ltd. 2010, page 542-543

²² Auziņš, Arnolds., 77.-78. lpp.

²³ Andersons, Edgars., Siliņš, Leonīds., 360. lpp.

²⁴ Auziņš, Arnolds., 61.-62. lpp.

Konstantīna Čakstes piemiņas kopšana LU mūsdienās

2022./2023. ak. g. LU Fonds piešķir Konstantīna Čakstes piemiņas stipendiju LU Juridiskās fakultātes Tiesību zinātnes Bakalaura studiju programmas 1. kursa studentiem Žanetei Piļkai un Leonam Podbrezskim, ar kuriem **LU Muzejam bija gods sadarboties**. Abi stipendiāti veica brīvprātīgo darbu, palīdzot muzeja speciālistiem muzeja krājuma priekšmetu šķirošanā, paātrinot tā sistematizāciju un iekļaušanu pastāvīgā ilgtermiņa glabāšanā LU Muzeja krājumā.²⁵ **L. Podbrezskis veica arī pētniecisko darbu, uzrakstot publikāciju par LU dibināšanu 1919. gada presē un palīdzēja LU Muzeja dalībai Eiropas Muzeja naktī 2023.**²⁶ Stipendiju piešķir K. Čakstes mazmeita Anna Justīne Čakste – Rollins, kur dzimusi ASV un ir viena no LU Fonda sudraba mecenātiem. Lepojoties par sava vectēva drosmi cīņā par Latvijas valsti, **viņa par savu pienākumu uzskata stiprināt saiknes ar LU, atbalstot materiāli talantīgus, topošos juristus Latvijas valsts nākotnei**. Kā minēts raksta sākumā, 2020. gada 2. jūlijā LU Muzejs publicēja rakstu rubrikā ZEM LUPAS par tēmu *LU profesora Konstantīna Čakstes piemiņas plāksne*, kurā raksturoja pašu piemiņas plāksni un analizēja K. Čakstes lomu cīņā par Latvijas neatkarības atjaunošanu Otrā pasaules kara laikā. Arī LU Muzejs savās regulārajās ekskursijās pa LU galveno ēku **ved apmeklētājus uz LU Mazo aulu, kur iepazīstina ar LU prof. Konstantīna Čakstes piemiņas plāksni un skaidro šī ievērojamā LU saimes locekļa nozīmi**.

Izmantotie avoti un literatūra

Avoti:

1. LUM2111;
2. LUM2113;
3. LVVA. 7427. f. (Latvijas Universitāte), 13. apr., 326. l (Ārkārtas profesors Konstantīns Čakste), 48. lpp.;
4. Par Latvijas Universitātes Satversmi. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/46864-par-latvijas-universitates-satversmi>.

Literatūra:

1. Andersons, Edgars., Siliņš, Leonīds. *Latvija un Rietumi: Latviešu nacionālās pretestības kustība (1943-1945)*. Rīga: Latvijas Universitātes žurnāla *Latvijas vēsture* fonds. 2002, 527 lpp.;
2. Andrew, Roberts. *The Storm of War: A new History of the Second World war*. London: Penguin Books Ltd. 2010, 800 pages;
3. Auziņš, Arnolds. *Konstantīns Čakste*. Rīga: Apgāds "Jumava". 2004, 106 lpp.;
4. Davis, Norman. *Im Herzen Europas: Geschichte Polens*. Munchen: Verlag C.H. Beck oHG. 2020, 505 Seiten;
5. Kochanski, Halik. *Resistance: The Underground war in Europe, 1939-1945*. London: Penguin Random House UK. 2022, 960 pages;

²⁵ LU fonda stipendiātu brīvprātīgais darbs LU Muzejā. Rīga: LU Muzejs. 2023. Pieejams: <https://www.lu.lv/muzejs/par-mums/zinas/zina/t/76258/>

²⁶ Podbrezskis, Leons. *Par Latvijas Universitātes tapšanu 1919. gada septembra preses publikācijas*. Rīga: LU Muzejs. 2022. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/61713>

6. Lerhis, Ainārs. *Ieskats akadēmiskās vienības "Austrums" vēsturē*. Pieejams: <https://www.austrums.lv/par-mums/vesture;>
7. Naimark, Norman M. *Stalin and the Fate of Europe: The Postwar struggle for sovereignty*. London: The Belknap Press of Harvard University Press. 2019, 368 pages;
8. Neiburgs, Uldis. *Grēka un ienaida liesmās! (Latvijas Otrā pasaules kara stāsti)*. Rīga: AS "Latvijas Mediji". 2018, 400 lpp.;
9. Podbrezskis, Leons. *Par Latvijas Universitātes tapšanu 1919. gada septembra preses publikācijas*. Rīga: LU Muzejs. 2022, 5 lpp. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/61713>
10. Rubenis, Rūdolfis. *Latviešu studentu korporācijas Dzintra regālijas LU Muzeja krājumā*. Rīga: LU Muzejs. 2023, 5 lpp. Pieejams: [https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/61934;](https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/61934)
11. Shirer, William. *The Rise and Fall of the Third reich*. London: Book Cluba Associates. 1971, 1249 pages;
12. Strods, Henrihs. *Latvijas Universitātei (1919-1940)*. No: Varslavāns, Alberts (galv. red.). *Latvijas Universitāte 75*. Rīga: Latvijas Universitāte. 1994, 45.-71. lpp.;
13. Strods, Heinrihs (sast. un zin. red.). *Latvijas Valsts Universitātes vēsture (1940-1990)*. Rīga: Latvijas Universitāte. 1999, 562 lpp.
14. Zemītis, Guntis. *Drošības aspekti Latvijas vēsturē: no vissenākajiem laikiem līdz mūsu dienām*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. 2023, 592 lpp.

Periodika:

1. LU fonda stipendiātu brīvprātīgais darbs LU Muzejā. Rīga: LU Muzejs. 2023. Pieejams: <https://www.lu.lv/muzejs/par-mums/zinas/zina/t/76258/>

Uzziņu literatūra:

1. Apstiprināta Latvijas Universitātes Satversme. Rīga: LU Muzeja. 2022. Pieejams: <https://www.lu.lv/muzejs/notikumi/diena/notikums/e/apstiprinata-latvijas-universitates-satversme-20230328/>